

การศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานและการพัฒนาเมืองนครปฐม เพื่อการวางแผนอนุรักษ์และพัฒนาชุมชน*

A Study on Historical Evidences of Human Settlement, Urbanization, and Development of Nakhon Pathom City for Conservation and Development Planning

ชุตินันท์ สาแก้ว **

สิทธิพร ภิรมย์รัตน์ ***

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาทฤษฎี แนวความคิดและหลักฐานการตั้งถิ่นฐานของเมือง การผานองค์ความรู้ในมิติด้านประวัติศาสตร์เข้ากับกระบวนการวางแผนเมือง เพื่อเป็นพื้นฐานในการวางแผนอนุรักษ์และพัฒนาเมืองนครปฐมในอนาคต ระเบียบวิธีวิจัย ใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร หนังสือ ตำราและงานวิจัย ประกอบกับการสำรวจภาคสนาม ใช้เครื่องมือระบุตำแหน่งบนพื้นโลก (GPS) ในการระบุตำแหน่งสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ วิธีการวิเคราะห์ที่ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา และการนำข้อมูลสถานที่ทางประวัติศาสตร์กำหนดลงบนแผนที่พื้นฐานแล้วทำการวิเคราะห์โดยการซ้อนทับ (Overlay Analysis) บนผังเมืองรวมเมืองนครปฐม

ผลสรุปจากการวิจัยพบว่าการสร้างเมืองนครปฐมไม่มีหลักฐานแน่ชัด แต่โบราณสถานโบราณวัตถุที่ขุดค้นพบมีข้อสันนิษฐานว่าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรทวารวดี ซึ่งรุ่งเรืองในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11 - 16 เมื่ออาณาจักรทวารวดีล่มสลาย นครปฐมกลายเป็นเมืองร้าง เนื่องจากแม่น้ำเปลี่ยนทิศทาง นครปฐมกลับมาเป็นเมืองอีกครั้งจากการที่รัชกาลที่ 4 ทรงค้นพบและบูรณะปฏิสังขรณ์องค์พระปฐมเจดีย์หลังจากนั้นมีการขุดคลองเจดีย์บูชาขึ้นเพื่อใช้ในการเสด็จมานมัสการ การตั้งถิ่นฐานในระยะแรก จึงมีลักษณะเป็นแนวยาวตามเส้นทางคมนาคม เมื่อเมืองเติบโตขึ้นจึงกระจุกตัวหนาแน่นบริเวณโดยรอบองค์พระปฐมเจดีย์จนกลายเป็นศูนย์กลางเมืองจากการวิเคราะห์คุณค่าความสำคัญทางประวัติศาสตร์ สามารถจำแนกตามยุคสมัยได้ดังนี้ คือ สมัยทวารวดี ได้แก่ พระประโทนเจดีย์ เจดีย์จุลประโทน วัดธรรมศาลา วัดพระงาม วัดพระเมรุ สระน้ำจันทร์ และคูเมืองทวารวดี สมัยรัชกาลที่ 4 ได้แก่ องค์พระปฐมเจดีย์ และคลองเจดีย์บูชา สมัยรัชกาลที่ 6 ได้แก่ พระราชวังสนามจันทร์ สะพานเจริญศรีศรธา และโรงเรียนราชินีบูรณะ เมื่อนำสถานที่เหล่านี้มาวิเคราะห์โดยการซ้อนทับลงบนผังเมืองรวมเมืองนครปฐมแล้วพบว่า มีการวางและจัดทำผังเมืองที่เหมาะสมอยู่เพียงแห่งเดียว คือ บริเวณ

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ ปีการศึกษา 2556 หลักสูตรปริญญาการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม มหาวิทยาลัย สาขาวิชาการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม ภาควิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

** นักศึกษาหลักสูตรปริญญาการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม มหาวิทยาลัย สาขาวิชาการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม ภาควิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, หมายเลขโทรศัพท์.0857132424, E-mail Address: nampung_su@hotmail.com

*** รองศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร (อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์)

พระราชวังสนามจันทร์ ส่วนอีก 3 แห่ง มีการกำหนดเป็นพื้นที่สื่อน้ำตาลอ่อนเช่นกัน แต่ไม่ได้คำนึงถึงบริเวณโดยรอบ ได้แก่ สระน้ำจันทร์ วัดพระเมรุ และ คูเมืองทวารวดี นอกจากนั้นอีก 8 แห่งยังไม่เหมาะสมและไม่คำนึงถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์อีกด้วย ได้แก่ พระประโทณเจดีย์ เจดีย์จุลประโทน วัดธรรมศาลา วัดพระงาม องค์พระปฐมเจดีย์ คลองเจดีย์บูชา สะพานเจริญศรีทธา และโรงเรียนราชินีบูรณะ

แนวทางในการวางแผนอนุรักษ์และพัฒนาเมือง เสนอแนะให้นำกฎหมายที่เกี่ยวข้องมาใช้บังคับร่วมกัน ได้แก่ 1) พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 เพื่อดำเนินการขึ้นทะเบียนโบราณสถานและสถานที่ตั้งสำหรับหลักฐานทางประวัติศาสตร์โดยยังไม่ได้ขึ้นทะเบียน 2) พระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ.2518 ในการวางแผนและจัดทำผังเมืองรวมโดยกำหนด การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์และศิลปวัฒนธรรมไทย (สีน้ำตาลอ่อน) และประเภทที่โล่งเพื่อนันทนาการและการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม (สีเขียวอ่อน) ในบริเวณสถานที่ตั้งและโบราณสถาน และบริเวณเขตกันชนตามลำดับ ในการวางแผนถนน ควรรื้อฟื้นโครงการถนนพุทธบูชาและถนนในแนวแกนเหนือ-ใต้และแนวแกนตะวันออก-ตะวันตก ให้เป็นถนนกว้างและสง่างามเพื่อเปิดมุมมองจากส่วนต่างๆ ของเมืองให้องค์พระปฐมเจดีย์โดดเด่น 3) พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ.2522 ผ่านข้อบัญญัติท้องถิ่นเพื่อควบคุมการปลูกสร้างและตัดแปลงอาคาร ความสูง และระยะถอยร่นในบริเวณสถานที่ตั้งโบราณสถาน และ 4) การจัดทำแผนอนุรักษ์และพัฒนาเมืองนครปฐมที่มีรายละเอียดของการอนุรักษ์สถานที่สำคัญต่างและการพัฒนาบริเวณโดยรอบที่ส่งเสริมและเกื้อกูลบริเวณอนุรักษ์

คำสำคัญ: หลักฐานทางประวัติศาสตร์, เมืองสมัยทวารวดี, เมืองสมัยรัตนโกสินทร์, การวางแผนอนุรักษ์และพัฒนาเมือง, เมืองนครปฐม

Abstract

This research aims to study theories and concepts of human settlement, urbanization and evidences of habitation within an old city, as well as the integration of historical knowledge into a city planning process. Results from the study will be used as a basis for conservation and development planning of Nakhon Pathom in the future. Research methods employed include data and information collection from various secondary sources accompanied by field survey. To identify the significant historical areas, (GPS: Global Positioning System) was used to locate the definite sites on the base maps. Afterwards, the information was classified and analyzed by overlaying the historical areas map on top of the adopted Nakhon Pathom General Plan B.E. 2544. Finally, the composited map indicates numbers of substantive mishandling historical places and sites that should be corrected.

The finding is that there is still no substantive evidence of city establishment. However, archaeological site and finds convince historians to assume that Nakhon Pathom was one of the Kingdom of Dhavaravadi which flourished during 11-16 B.E.. After the ruin of Dhavaravadi, Nakhon Pathom became deserted due to the change of river line. The city

became occupied again after King Rama IV had found and restored Prapathom Chedi. The King had initiated an idea to construct the canal, which is now so-called Klong Chedi Bucha, to facilitate his journey to the pagoda. As a result, the linear settlement was formed along the canal. After the century of growth, urbanization is now concentrated around the pagoda which is the centre of the city. A result of the archaeological finds also provides sufficient information to group 12 historical places based on 3 periods. Prapathom Chedi, Chunlaprathon Chedi, Wat Thammassala, Wat Phra Ngam, Wat Prameru, Sra Nam Chan and Moat of Dhavaravadi are grouped in Dhavaravadi Period. Prapathom Chedi and Chedi Bucha Canal are grouped in King Rama IV period. Sanam Chan Palace, Charoen Satha Bridge and Rachinee Burana School are in King Rama VI period. The overlay analysis reveals that only Sanam Chan Palace has a suitable city planning while the other 11 places have been planned without the concern of historical places' significant.

For conservation and development planning of Nakhon Pathom, the 3 related Acts should be utilized and enforced as tools for the plan implementation. 1) As provided by the Historical Place, Monument, Art Object and Museum Act B.E. 2504, unregistered historical places should be registered as national historical landmarks immediately. 2) In preparing the city general plan according to the City Planning Act B.E. 2518, all historical place and sites and the surrounding areas should be assigned as conservation or open space and recreation types of land use respectively. Furthermore, north-south and east-west axis should be reinstated as major avenue-type thoroughfares to provide attractive city vista and to enhance the beauty and domination of Prapathom Chedi. 3) To supplement conservation goals, local regulations should be established to control construction of building in term of height, distance and setback in certain areas, as provided by the Building Control Act B.E. 2522. 4) Lastly, detailed city conservation and development plan should be prepared and adopted to conserve the targeted historical places and sites, as well as to enhance the city cultural landscape in general.

Keywords: Historical Evidence, Dhavaradi Period, Rattanakosin Period, Conservation and Development Planning, Nakhon Pathom City

บทนำ

เมืองนครปฐมมีลักษณะพิเศษโดดเด่นมากกว่าเมืองอื่นๆ คือเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยทวารวดี จนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ และเป็นเมืองที่พระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรีถึงสองพระองค์เสด็จมาประทับและมานมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ ณ เมืองนครปฐมแห่งนี้อยู่เสมอ สถานที่หลายแห่งและเส้นทางเสด็จพระราชดำเนินในประวัติศาสตร์ จึงเป็นหลักฐานที่มีความสำคัญและควรค่าแก่การอนุรักษ์ให้อนุชนรุ่นหลังได้เข้าใจประวัติศาสตร์และภาคภูมิใจถึงความเป็นมาของเมืองที่ตนอยู่อาศัย

การศึกษาเรื่องเมืองโบราณของไทยในปัจจุบันเพื่อนำมาใช้ในการวางแผนอนุรักษ์และพัฒนาอย่างมีจำนวนน้อยและไม่ทันกับการเติบโตของเมืองที่มีอยู่ตลอดเวลา ทำให้ข้อมูลและหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์และศิลปะถูกทำลายไปมาก และการพัฒนาเมืองในปัจจุบันอาจละเลยความสำคัญของหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับผังเมืองโบราณและร่องรอยทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ที่ควรได้รับการดำรงรักษาไว้ โดยมุ่งเน้นเพียงแต่การพัฒนาพื้นที่ให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านเศรษฐกิจและความเจริญก้าวหน้าในยุคโลกาภิวัตน์เป็นสำคัญ เกิดการส่งเสริมและกระตุ้นให้มีการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างรวดเร็ว สิ้นเปลืองและไม่ยั่งยืน ส่งผลให้มนุษย์ไม่เกิดความตระหนักถึงรากเหง้าและความสำคัญทางประวัติศาสตร์ในพื้นที่ที่ตนอยู่อาศัย นำมาซึ่งความเสื่อมโทรมของวัฒนธรรมดั้งเดิมและไม่สามารถดำรงความเป็นอัตลักษณ์ของตนไว้ได้ ทำให้ประวัติศาสตร์เป็นแค่การจดบันทึกไว้เท่านั้น แต่ไม่สามารถมองเห็นและไม่ปรากฏสิ่งเหล่านั้นในพื้นที่จริง

ผู้วิจัยได้เล็งเห็นความสำคัญของหลักฐานและร่องรอยทางด้านประวัติศาสตร์ที่เป็นสิ่งบ่งบอกบริบทและความเป็นมาของพื้นที่ ควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้เพื่อเป็นอนุสรณ์ให้อนุชนรุ่นหลังได้ทราบและตระหนักถึงความสำคัญของพื้นที่ที่ตนอยู่อาศัยว่ามีประวัติศาสตร์และความเป็นมาอย่างไร จึงมีความจำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาเพื่อเก็บรักษาข้อมูลหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของเมืองก่อนสิ้นสภาพไป เพื่อนำความรู้และข้อมูลไปเป็นพื้นฐาน(basis) ประยุกต์ใช้ในการวางแผนอนุรักษ์และพัฒนาให้ชุมชนปัจจุบันยังคงอยู่ร่วมกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของเมืองได้ อีกทั้งยังสามารถพัฒนาต่อไปอย่างไม่ทำลายคุณค่าและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม หรือสามารถนำมาใช้ในการฟื้นฟูบูรณะจากหลักฐานที่รวบรวมได้เพื่อใช้ประโยชน์ต่อไป ถึงแม้บางแห่งอาจมีการทำลายจนหมดสภาพไปแล้วก็ตาม นอกจากนี้ยังสามารถนำไปใช้เป็นพื้นฐานและแนวทางในการวางแผนพัฒนาเมืองในปัจจุบัน ทั้งผังเมืองรวม ผังเมืองเฉพาะ และแผน การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองโดยให้ความสำคัญกับพื้นที่ประวัติศาสตร์ ซึ่งจะทำให้การพัฒนาเมืองเป็นไปอย่างรอบคอบ เหมาะสม และยังคงรักษาสัตว์อัตลักษณ์ไว้ได้สืบไป

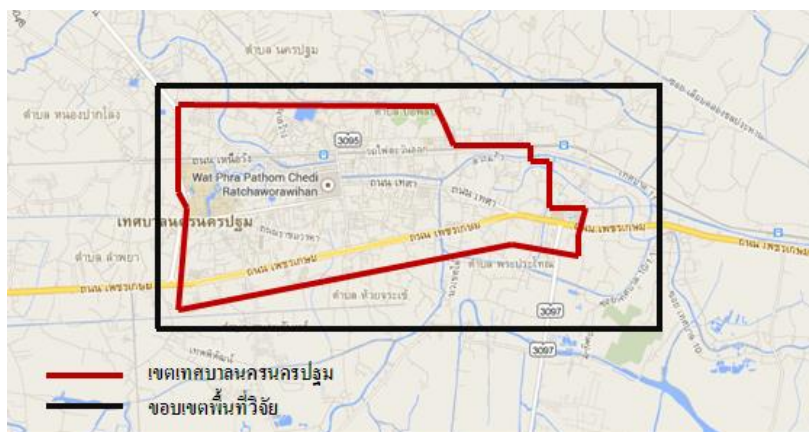
วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาทฤษฎีและแนวคิดการตั้งถิ่นฐานชุมชน การเจริญเติบโตของชุมชน การอนุรักษ์และการพัฒนาเมืองนครปฐม
2. เพื่อตรวจสอบหลักฐานทางประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานและวิเคราะห์ผล กระทบจากการวางผังเมืองนครปฐม
3. เพื่อเสนอแนะแนวทางการดำรงรักษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ให้สอดคล้องกับการวางแผนอนุรักษ์และพัฒนาเมืองนครปฐม

ขอบเขตพื้นที่วิจัย

พื้นที่ศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานและการพัฒนาเมืองนครปฐมเพื่อการวางแผนอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนนี้ คือ บริเวณชุมชนเมืองนครปฐมและชุมชนใกล้เคียงที่มีหลักฐานการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนในอดีต ครอบคลุมพื้นที่บริเวณเทศบาลนครปฐมทั้งหมด และพื้นที่บางส่วนของตำบลธรรมศาลา รวมไปถึงพื้นที่วัดธรรมศาลาซึ่งอยู่ห่างจากเขตเทศบาลนครปฐมไปทางตะวันออกประมาณ 2 กิโลเมตร โดยมีพื้นที่

ที่รวมทั้งสิ้น 19.85 ตารางกิโลเมตร พื้นที่วิจัยนี้อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร ประมาณ 56 กิโลเมตร และมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้ ทิศเหนือ จดตำบลนครปฐมและตำบลบ่อพลับ ทิศตะวันออก จดตำบลพระประโทนและตำบลธรรมศาลา ทิศตะวันตก จดตำบลลำพญาและตำบลหนองปากโลง ทิศใต้ จดตำบลห้วยจรเข้มะ ตำบลสนามจันทร์ และตำบลบางแพ

ภาพที่ 1 พื้นที่วิจัยเมืองนครปฐม

ขอบเขตด้านเนื้อหา

1. การศึกษาทฤษฎีและแนวคิดการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมืองนครปฐม ประวัติศาสตร์ของเมือง การอนุรักษ์และพัฒนาการของเมืองนครปฐม ตั้งแต่ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ตำนาน เรื่องเล่า ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม เพื่อให้เห็นถึงโครงสร้างและองค์ประกอบของเมืองในอดีต
2. การประเมินลำดับความสำคัญของหลักฐาน ร่องรอย อาคาร หรือสิ่งก่อสร้างที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน การวางผังเมือง และการพัฒนาเมือง ที่ยังคงเหลืออยู่ และปรากฏในปัจจุบัน
3. การตรวจสอบสถานภาพของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญดังกล่าวข้างต้นกับผังเมืองรวมเมืองนครปฐม ถึงความเหมาะสมหรือผลกระทบจากการวางผังเมือง
4. การเสนอแนะแนวทางการดำรงรักษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญดังกล่าวให้สอดคล้องกับการวางแผนอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนเมืองนครปฐมและบริเวณใกล้เคียง

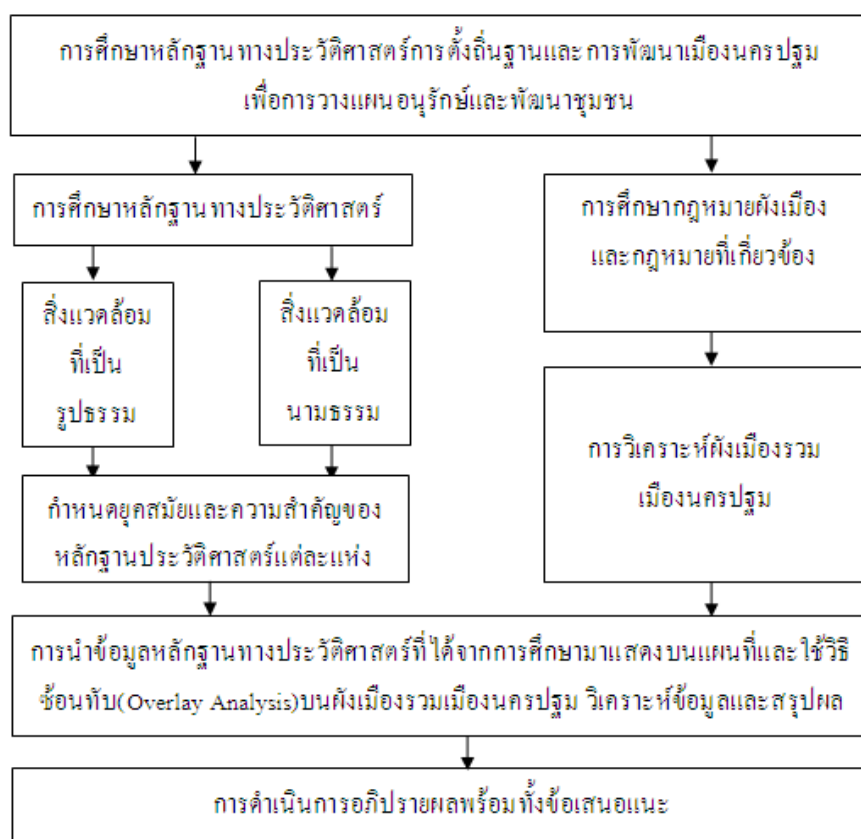
กรอบทฤษฎีและแนวคิดในการวิจัย

กรอบทฤษฎีและแนวคิดในการวิจัยตั้งอยู่บนพื้นฐานของแนวความคิด สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม (cultural environment) และแนวความคิดสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนที่ดี ซึ่งในส่วนของแนวความคิด สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมนั้น เป็นภาพรวมของพื้นที่หรือบริเวณทางภูมิศาสตร์ที่สะท้อนเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และพัฒนาการทางสังคมในทุกระดับที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับองค์ความรู้และการให้คุณค่าของสังคมโดยสิ่งแวดล้อม¹ ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 ได้ให้คำนิยามของสิ่งแวดล้อมที่หมายถึง สิ่งต่างๆที่มีลักษณะทางกายภาพและชีวภาพที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งแบ่งเป็น

¹ ศูนย์พัฒนาทรัพยากรการศึกษามหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มนุษย์และสิ่งแวดล้อม, เข้าถึงเมื่อ 7 เมษายน 2557, เข้าถึงได้จาก <http://wbc.msu.ac.th>

- 1) สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ (natural environment)
 - 1.1) สิ่งแวดล้อมในกลุ่มของสิ่งมีชีวิต (biotic environment) เช่น พืช สัตว์ ต่างๆ
 - 1.2) สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (physical environment) เช่น สิ่งแวดล้อมในกลุ่มของสิ่งไม่มีชีวิต เช่น ดิน น้ำ อากาศ แร่ธาตุ เป็นต้น
 - 2) สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (man-made environment)
 - 2.1) สิ่งแวดล้อมที่เป็นวัตถุ (matter environment) หรือสภาพแวดล้อมที่เป็นรูปธรรม (tangible environment) ได้แก่ วัตถุต่างๆที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อการอำนวยความสะดวกและใช้สอย เช่น อาคาร บ้านเรือน ศาสนสถาน เป็นต้น
 - 2.2) สิ่งแวดล้อมทางสังคม (social environment) หรือสภาพแวดล้อมที่เป็นนามธรรม (intangible environment) ซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมที่เป็นตัวกำหนดให้คนในสังคมปฏิบัติตาม ได้แก่ ศิลปกรรม วัฒนธรรม วิถีประเพณีและขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ซึ่งเป็นสิ่งมีคุณค่าและความภูมิใจของคนในชุมชนและท้องถิ่นและสามารถใช้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่าของชุมชน
- ส่วนแนวความคิดสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนที่ดี เป็นแนวคิดที่สามารถนำเกณฑ์มาใช้ในการประเมินคุณค่าความสำคัญ (significance) เพื่อใช้ในการศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานและการพัฒนาเมืองนครปฐมเพื่อการวางแผนอนุรักษ์และพัฒนาชุมชน โดยเกณฑ์ในการพิจารณาสิ่งแวดล้อมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์² ได้แก่
1. บริเวณธรรมชาติ (natural area) ที่สวยงามและมีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์
 2. เมืองหรือหมู่บ้าน (town and villages) ที่มีความผสมผสานกันของวิถีชีวิตที่ชัดเจน
 3. เส้นขอบฟ้าหรือช่องมองทิวทัศน์ (skylines and view corridors) อันเป็นสัญลักษณ์ในการจดจำ
 4. ย่านและชุมชน (districts and neighborhoods) ที่สำคัญทางประวัติศาสตร์หรือมีความสวยงามทางสถาปัตยกรรมของกลุ่มอาคารหรือภูมิทัศน์ของชุมชน รวมทั้งชุมชนบางกลุ่มที่มีลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตที่น่าสนใจและแตกต่างจากที่อื่นๆ
 5. ภูมิทัศน์ถนน (streetscape) แม่น้ำลำคลอง และเมือง (townscape) เป็นโครงสร้างและองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งของเมือง
 6. รูปด้านหน้าอาคาร (façade) ส่วนประกอบสำคัญของภูมิทัศน์ถนนและที่ว่างชุมชน
 7. อาคาร (building) และหมายรวมไปถึงที่ตั้งและบริเวณข้างเคียงด้วย
 8. วัสดุและชิ้นส่วน (objects and fragments) ของสิ่งก่อสร้างและอาคารที่ยังคงหลงเหลืออยู่
 9. มรดกทางวัฒนธรรม (cultural heritage) ที่ปรากฏเป็นรูปร่างชัดเจน ได้แก่ อาคาร สิ่งก่อสร้าง สถานที่ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เช่น ประเพณี พิธีกรรม วิถีชีวิต ฯลฯ
 10. สภาพโดยรอบของพื้นที่หรือแหล่งมรดกสิ่งก่อสร้าง (setting) ที่น่าสนใจทางด้านกายภาพและทัศนียภาพ ที่แสดงถึงความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ กิจกรรมทางสังคมและจิตวิญญาณทั้งในอดีตและปัจจุบัน

² สิทธิพร ภิรมย์รัตน์, “การอนุรักษ์ชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม: แนวคิดหลักการและเหตุผล,” วารสารหน้าจั่ว 20, (2546-2547): 40-50.

แผนภูมิที่ 1 กรอบการวิจัย

วิธีการวิจัย

1. วิธีการศึกษาข้อมูลเบื้องต้น

1.1 การศึกษาลักษณะการตั้งถิ่นฐาน และข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์เมืองนครปฐม ใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร หนังสือ เอกสารวิจัย หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการค้นคว้าข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งเป็นข้อมูลทุติยภูมิทั้งสิ้น

1.2 การศึกษาทฤษฎี แนวคิด และหลักการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ เอกสารการวิจัยจากห้องสมุด รวมทั้งการค้นคว้าจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์

1.3 การศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับเมืองนครปฐมโดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสำรวจภาคสนามเบื้องต้น สังเกตการณ์ด้วยสายตา การใช้ระบบระบุตำแหน่งบนพื้นโลก (GPS) กำหนดค่าพิกัดของสถานที่ประวัติศาสตร์เพื่อนำไปใช้ในโปรแกรมระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ และการเดินสำรวจ พร้อมทั้งจดบันทึกและบันทึกภาพนิ่ง

2. วิธีการดำเนินการวิจัย

2.1 การจัดเตรียมเครื่องมือในการวิจัย คือ เครื่องมือระบุตำแหน่งบนพื้นโลก (GPS) ใช้วิธีการกำหนดตำแหน่งสถานที่ทางประวัติศาสตร์ลงบนแผนที่ที่ได้จากการสำรวจข้อมูลด้านเอกสารและการสำรวจภาคสนาม เพื่อให้ได้ที่ตั้งและพิกัดภูมิศาสตร์ที่แม่นยำ

2.2 การรวบรวมผล จำแนกยุคสมัยของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ใช้วิธีการนำเสนอข้อมูลที่ได้โดยแสดงบนแผนที่และการอธิบายรายละเอียดประกอบแผนที่

3. วิธีการวิเคราะห์

3.1 การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าและสำรวจภาคสนาม การตรวจสอบความถูกต้องจากภาพถ่ายจากดาวเทียมหรือรูปถ่ายทางอากาศ เพื่อแปลความหมายออกมาเป็นแผนที่ ใช้วิธีการวิเคราะห์หลักฐานเชิงประจักษ์ (empirical analysis) โดยผู้วิจัยเอง

3.2 การวิเคราะห์หลักฐานทางประวัติศาสตร์กับความเหมาะสมของผังเมืองรวมนครปฐม ใช้วิธีการวิเคราะห์ซ้อนทับ (overlay analysis) แผนที่หลักฐานทางประวัติศาสตร์กับผังเมืองรวมเมือง

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

1. การประเมินคุณค่าหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของเมืองนครปฐม

เขตเทศบาลนครนครปฐม มีสถานที่ที่เป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ของเมืองนครปฐม รวมทั้งสิ้น 12 แห่ง เป็นลักษณะรูปธรรม ที่ยังปรากฏหลักฐานเหลืออยู่ จำนวน 9 แห่ง ได้แก่ พระประโทนเจดีย์ เจดีย์จุลประโทน วัดพระเมรุ วัดธรรมศาลา วัดพระงาม พระปฐมเจดีย์ พระราชวังสนามจันทร์ สะพานเจริญศรัทธา และโรงเรียนราชินีบูรณะ ส่วนที่เป็นลักษณะทั้งรูปธรรมกึ่งนามธรรมที่เป็นการสันนิษฐานจากประวัติศาสตร์ จำนวน 3 แห่ง ได้แก่ คูเมืองสมัยทวารวดี สระน้ำจันทร์ และเส้นทางเสด็จนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นั่นคือ คลองเจดีย์บูชา

2. การจำแนกยุคสมัยของหลักฐานทางประวัติศาสตร์เมืองนครปฐม และการให้ค่าพิกัด

จากการวิจัยสามารถแบ่งยุคสมัยของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พร้อมทั้งการสำรวจพื้นที่และระบุตำแหน่งบนพื้นโลก ทำให้ได้ค่าพิกัดของสถานที่ต่างๆ ดังนี้

2.1 สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม ที่เป็นรูปธรรม

2.1.1 พระประโทนเจดีย์ ยุคสมัย ทวารวดี ละติจูด 13.815242

ลองจิจูด 100.096955

2.1.2 เจดีย์จุลประโทน ยุคสมัย ทวารวดี ละติจูด 13.815554

ลองจิจูด 100.100646

2.1.3 วัดพระเมรุ ยุคสมัย ทวารวดี ละติจูด 13.814324

ลองจิจูด 100.067209

2.1.4 วัดธรรมศาลา ยุคสมัย ทวารวดี ละติจูด 13.812037

ลองจิจูด 100.11467

2.1.5 วัดพระงาม ยุคสมัย ทวารวดี ละติจูด 13.824057

ลองจิจูด 100.054494

2.1.6 องค์พระปฐมเจดีย์ ยุคสมัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

(การค้นพบและเริ่มบูรณปฏิสังขรณ์)

ละติจูด 13.819678

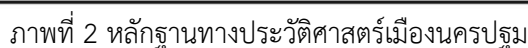
ลองจิจูด 100.060127

2.1.7 พระราชวังสนามจันทร์	ยุคสมัย	พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
	ละติจูด	13.819587
	ลองจิจูด	100.045397
2.1.8 สะพานเจริญศรีศรธา	ยุคสมัย	พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
	ละติจูด	13.822400
	ลองจิจูด	100.059645
2.1.9 โรงเรียนราชินีบูรณะ	ยุคสมัย	พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
	ละติจูด	13.817688
	ลองจิจูด	100.062829
2.2 สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม ที่เป็นทั้งรูปธรรมกึ่งนามธรรม		
2.2.1 สระน้ำจันทร์	ยุคสมัย	ทวารวดี ละติจูด 13.817646
		ลองจิจูด 100.050941
2.2.2 คูเมืองสมัยทวารวดี	ยุคสมัย	ทวารวดี
	ละติจูด	ลองจิจูด
	ทิศเหนือ	13.824139 100.096239
	ทิศตะวันออก	13.811324 100.111217
	ทิศตะวันตก	13.820429 100.078215
	ทิศใต้	13.806844 100.092291
2.2.3 คลองเจดีย์บูชา (เส้นทางเสด็จ)	ยุคสมัย	พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
	ละติจูด	ลองจิจูด
	ทิศตะวันออก	13.804616 100.185954
	ทิศตะวันตก	13.877224 100.021395

3. หลักฐานทางประวัติศาสตร์เมืองนครปฐมกับบริบทเมืองนครปฐมปัจจุบัน

จากขั้นตอนการจัดทำแผนที่แสดงหลักฐานทางประวัติศาสตร์เมืองนครปฐม พบว่ามีหลักฐานที่เป็นโบราณสถานสมัยทวารวดี รวมทั้งสิ้น 7 แห่ง ได้แก่ พระประโทณเจดีย์ เจดีย์จุลประโทน วัดพระเมรุ วัดธรรมศาลา วัดพระงาม สระน้ำจันทร์ และ คูเมืองสมัยทวารวดี สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมทั้งสิ้น 2 แห่ง ได้แก่ องค์พระปฐมเจดีย์ และคลองเจดีย์บูชา และสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมทั้งสิ้น 3 แห่ง ได้แก่ พระราชวังสนามจันทร์ สะพานเจริญศรีศรธา และโรงเรียนราชินีบูรณะ

จากภาพที่ 2 เป็นแผนที่แสดงหลักฐานทางประวัติศาสตร์เมืองนครปฐม ทั้ง 3 ยุคสมัย คือ ทวารวดี และรัตนโกสินทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมทั้งสิ้น 12 แห่ง ได้แก่ พระประโทณเจดีย์ เจดีย์จุลประโทน วัดพระเมรุ วัดธรรมศาลา วัดพระงาม คูเมืองสมัยทวารวดี สระน้ำจันทร์ องค์พระปฐมเจดีย์ คลองเจดีย์บูชา พระราชวังสนามจันทร์ สะพานเจริญศรีศรธา และโรงเรียนราชินีบูรณะ

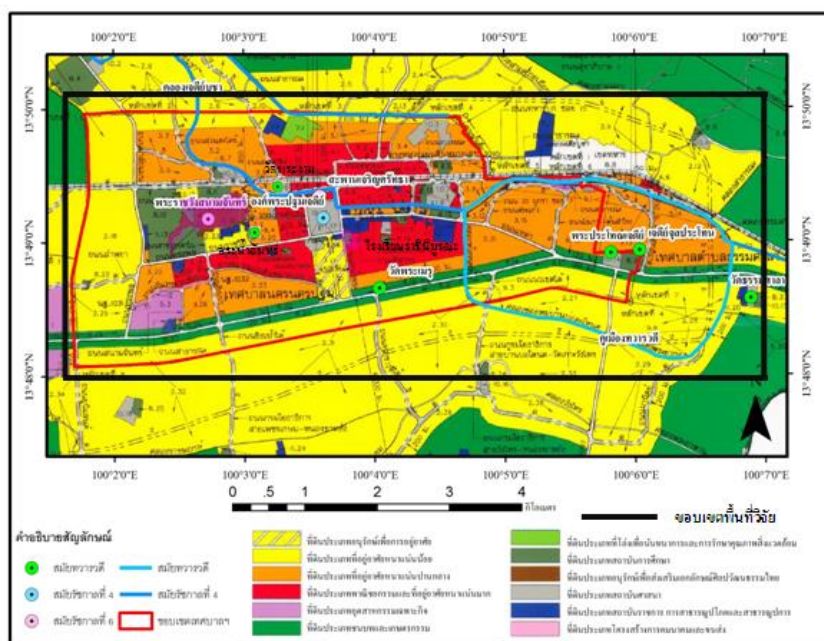

ส่วนหนึ่งของการดำเนินการวิจัยได้ทำการวิเคราะห์การวางผังเมืองรวมเมืองนครปฐม ฉบับปี 2544 (ปัจจุบันหมดอายุแล้ว และกำลังอยู่ระหว่างการปรับปรุงผัง ขั้นตอนประชุมรับฟังความคิดเห็นของ ประชาชน) และสรุปได้ว่าผังเมืองรวมเมืองนครปฐม ได้มีการแบ่งเขตพื้นที่ในการพัฒนาและการอนุรักษ์/สงวน รักษา ดังนี้

4.2 พื้นที่การพัฒนาเมือง ตามผังเมืองรวมเมืองนครปฐม ได้กำหนดที่ดินประเภทพาณิชยกรรมหนาแน่นมาก (สีแดง) ไว้บริเวณโดยรอบองค์พระปฐมเจดีย์ ซึ่งเป็นศูนย์กลางเมืองนครปฐม โดยศาสตราจารย์ บริเวณดิงกล่าว ควรกำหนดให้เป็นที่ดินประเภทอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์และมรดกไทย (สีน้ำตาลอ่อน) เนื่องจากเป็นโบราณสถานที่สำคัญและเก่าแก่ ไม่ควรเป็นพื้นที่ที่เน้นการพาณิชย์ และที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลาง (สีส้ม) อยู่บริเวณโดยรอบ ถัดจากเขตพื้นที่สีแดง เป็นการวางผังเมืองไว้เพื่อรองรับการขยายตัวของเมืองในอนาคต หมายความว่า เมืองนครปฐม

จะมีการขยายตัวไปอีกในอนาคต เพื่อเป็นพื้นที่รองรับกิจกรรมจากศูนย์กลางเมือง จากการวิเคราะห์พบว่า ลักษณะของการวางผังเพื่อพัฒนาเมืองดังกล่าว อาจมีผลกระทบต่อสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ได้

จากการวิเคราะห์ในขั้นตอนการนำข้อมูลแผนที่หลักฐานทางประวัติศาสตร์ทั้งหมดมาซ้อนทับ (Overlay Analysis) กับผังเมืองรวมเมืองนครปฐม ซึ่งตามหลักการจัดและวางผังเมืองแล้วนั้น พื้นที่อนุรักษ์หรือพื้นที่ทางประวัติศาสตร์จะต้องถูกกำหนดให้เป็นเขตสีน้ำตาลอ่อน (ภาพที่ 3)

ภาพที่ 3 การซ้อนทับหลักฐานทางประวัติศาสตร์เมืองนครปฐมบนผังเมืองรวมเมืองนครปฐม
จากภาพที่ 3 สรุปผลการวิเคราะห์ที่ได้ดังนี้

พระประโทมเจดีย์ แม้ว่าบริเวณพระประโทมเจดีย์จะได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถานแล้ว แต่ในทางปฏิบัติของการวางผังเมืองรวมเมืองนครปฐม พระประโทมเจดีย์ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่สีเทาอ่อน ซึ่งกำหนดเป็นที่ดินประเภทสถาบันศาสนา โดยชี้ให้เห็นได้ว่าการวางและจัดทำผังเมืองรวมยังไม่เหมาะสมและไม่คำนึงถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของสถานที่ดังกล่าว ทั้งๆที่ได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถานแล้ว เนื่องจากพระประโทมเจดีย์เป็นมากกว่า สถาบันศาสนา แต่ทว่าเป็นพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญที่สุดในสมัยทวารวดี เนื่องจากนักประวัติศาสตร์สันนิษฐานว่าบริเวณพระประโทมเจดีย์นี้เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดี ซึ่งควรค่าแก่การอนุรักษ์อย่างยิ่ง จึงควรกำหนดพื้นที่ดังกล่าวเป็นสีน้ำตาลอ่อน ก่อนที่ศูนย์กลางอาณาจักรทวารวดีโบราณจะสูญสลายไป

เจดีย์จุลประโทน เป็นเจดีย์ที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงกับพระประโทมเจดีย์ อีกทั้งยังมีศิลปะที่เป็นแบบทวารวดีเช่นเดียวกัน โดยฐานเจดีย์จุลประโทนนี้ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่สีส้ม หรือที่ดินประเภทเขตที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลาง ทั้งที่เจดีย์แห่งนี้ได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถานแล้วแต่การวางและจัดทำผังเมืองก็ไม่ได้ให้ความสำคัญแม้แต่น้อย เพราะไม่ได้กำหนดบริเวณนี้เป็นพื้นที่สีน้ำตาลอ่อน ทั้งยังไม่ได้กำหนดบริเวณกันชนโดยรอบให้เป็นพื้นที่สีเขียวอ่อนอีกด้วย ทำให้สามารถสรุปได้ว่าการวางและจัดทำผังเมืองครั้งนี้ไม่ได้คำนึงถึงพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญแห่งนี้ เนื่องจากบริเวณเจดีย์จุลประโทน หรือเรียกอีกชื่อว่า โบราณสถานเนินหิน เป็นสถานที่ที่ขุดค้นพบเหรียญเงิน ศรีทวารวดี ศิวรูปนยะ จำนวน 2 เหรียญ ซึ่งเป็นสถานที่ที่บ่งชี้ถึงความเจริญรุ่งเรือง

ของอาณาจักรทวารวดีอีกแห่งหนึ่งด้วย เพราะฉะนั้นในการวางและจัดทำผังเมืองครั้งต่อไปจึงควรกำหนดบริเวณนี้ให้เป็นพื้นที่ที่สื่อน้ำตาลอ่อน เพื่อการอนุรักษ์หลักฐานทางประวัติศาสตร์ให้ดำรงอยู่สืบไป

วัดธรรมศาลา บริเวณที่ตั้งวัดธรรมศาลานี้ อยู่นอกเขตเทศบาลนครนครปฐม แต่เป็นพื้นที่รอยต่อใกล้เคียงซึ่งถูกรวมอยู่ในผังเมืองรวมเมืองนครปฐมด้วย โดยบริเวณดังกล่าวถูกกำหนดอยู่บริเวณพื้นที่สีเทาอ่อน เป็นที่ดินประเภทสถาบันศาสนา ซึ่งบริเวณเนินดินวัดธรรมศาลาได้ถูกขึ้นทะเบียนโบราณสถานแล้ว การวางและจัดทำผังเมืองรวมจึงยังไม่เหมาะสมเช่นกัน เนื่องจากวัดธรรมศาลาเป็นมากกว่าสถาบันศาสนา เพราะเป็นพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญในสมัยทวารวดี โดยมีการขุดค้นพบสมอเรือบริเวณแม่น้ำท่าหลวง หรือคลองธรรมศาลาในปัจจุบันเป็นจำนวนมาก และได้รับการสันนิษฐานจากผู้เชี่ยวชาญทางประวัติศาสตร์ทวารวดีว่าบริเวณนี้เคยเป็นท่าเรือมาก่อน ซึ่งเป็นท่าเรือการค้าที่ยิ่งใหญ่และสำคัญมากในสมัยทวารวดี นอกจากนี้ยังมีเนินดินที่มีความเชื่อว่าเนินดินธรรมศาลานี้มีอุโมงค์เชื่อมต่อกับทุ่งพระเมรุ และเป็นที่มาของตำนานปูโซมเผ่าทรัพย์ ซึ่งเนินดินดังกล่าวก็เป็นลักษณะสำคัญของศิลปะแบบทวารวดีอีกด้วย จึงควรกำหนดพื้นที่บริเวณวัดธรรมศาลาทั้งหมดเป็นพื้นที่ที่สื่อน้ำตาลอ่อน เพื่อการอนุรักษ์ที่ครอบคลุม ไม่ใช่เพียงแค่เนินดินเพียงอย่างเดียวเท่านั้น

วัดพระงาม ได้รับการขึ้นทะเบียนโบราณสถานแล้ว จากการวิเคราะห์ผังเมืองรวมเมืองนครปฐม บริเวณดังกล่าวถูกกำหนดอยู่บริเวณพื้นที่สีเทา ซึ่งเป็นเขตสถาบันศาสนา นอกจากนี้บริเวณเนินดินวัดพระงามยังถูกรุกล้ำด้วยเขตรถไฟ ซึ่งมีรางรถไฟผ่านตรงบริเวณเนินดินพอดี สามารถวิเคราะห์ได้ว่าบริเวณวัดพระงามไม่ได้ถูกประเมินค่าก่อนการวางและจัดทำผังเมือง เนื่องจากบริเวณนี้มีเนินดินที่มีความสำคัญในสมัยทวารวดี โดยเป็นที่ขุดค้นพบพระพุทธรูปที่งดงาม จึงเป็นที่มาของชื่อวัดพระงาม นอกจากไม่กำหนดให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์แล้ว การพัฒนายังมีส่วนในการทำลายพื้นที่ประวัติศาสตร์อีกด้วย ซึ่งบริเวณนี้ควรวางผังเมืองเสียใหม่ให้เป็นพื้นที่ที่สื่อน้ำตาลอ่อนและควรมีการกำหนดพื้นที่กันชนออกไปเพิ่มเติม โดยกำหนดพื้นที่กันชนเป็นสีเขียวอ่อนเพื่อการนันทนาการ จึงจะเหมาะสม

สระน้ำจันทร์ ซึ่งขึ้นทะเบียนโบราณสถานแล้วตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ที่สื่อน้ำตาลอ่อนและบริเวณโดยรอบเป็นพื้นที่สีเขียวอ่อนเพื่อการนันทนาการ ซึ่งจากการวิเคราะห์ผังเมืองพบว่าค่อนข้างมีความเหมาะสมในระดับหนึ่ง แต่ทั้งนี้พื้นที่ถัดไปจากสระน้ำจันทร์นี้ยังคงเป็นการวางผังเมืองโดยกำหนดให้เป็นพื้นที่สีส้ม คือที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลาง และในพื้นที่จริงมีการประกอบการร้านอาหารอยู่รอบๆสระน้ำจันทร์ ถือว่าเป็นการรุกรล้ำสถานที่ประวัติศาสตร์อย่างชัดเจน ซึ่งควรดำเนินการให้บริเวณดังกล่าวเป็นพื้นที่สีเขียวอ่อน และมีการควบคุมอาคาร พร้อมทั้งกำหนดพื้นที่กันชนออกไปเพิ่ม จึงจะมีความเหมาะสม

วัดพระเมรุ ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ที่สื่อน้ำตาลอ่อน เนื่องจากวัดพระเมรุได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถานเรียบร้อยแล้ว แต่ทั้งนี้ยังไม่ครอบคลุมพื้นที่ประวัติศาสตร์ที่แท้จริง เนื่องจากวัดพระเมรุเป็นเพียงส่วนหนึ่งของทุ่งขนาดใหญ่ที่เรียกว่า ทุ่งพระเมรุ แต่บริเวณโดยรอบวัดพระเมรุนั้นกลับถูกกำหนดให้เป็นเขตพื้นที่สีแดงซึ่งเป็นเขตพาณิชย์กรรมหรือที่อยู่อาศัยหนาแน่นมาก ดังนั้นการวางและจัดทำผังเมืองรวมยังไม่เหมาะสมกับความสำคัญด้านประวัติศาสตร์ เนื่องจากพื้นที่บริเวณทุ่งพระเมรุเป็นโบราณสถานที่สำคัญยิ่งต่ออาณาจักรทวารวดี โดยเป็นสถานที่ที่ขุดค้นพบพระศิลาขาว ถึง 4 องค์ ซึ่งในปัจจุบันพระศิลาขาวได้ถูกนำไป ประดิษฐานยังที่ต่างๆได้แก่ 1) เป็นพระประธานในอุโบสถวัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร 2) ประดิษฐานด้านทิศใต้ขององค์พระปฐมเจดีย์ 3) จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และ 4) จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถาน

แห่งชาติพระนคร กรุงเทพมหานคร ซึ่งพระศิลาขาวเป็นพระ พุทธรูปที่บ่งบอกถึงลักษณะของทวารวดี คือ ริมฝีปากหนา คิ้วปีกกา จมูกโต เป็นต้น แต่ในปัจจุบันพื้นที่โดยรอบวัดพระเมรุกลับกลายเป็นตลาดและร้านค้าพาณิชย์ เพราะฉะนั้นการวางและจัดทำผังเมืองควรคำนึงถึงบริเวณโดยรอบโบราณสถานด้วย ไม่ใช่ให้ความสำคัญเพียงเฉพาะตัวโบราณสถานเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ดังนั้นจึงควรกำหนดให้วัดพระเมรุเป็นพื้นที่สีน้ำตาลอ่อนและบริเวณกันชนโดยรอบเป็นสีเขียวอ่อนเพื่อการนันทนาการ

คูเมืองทวารวดี จากการศึกษาแผนที่และรูปถ่ายทางอากาศพบว่า คูเมืองหรือคูน้ำคันดิน คือ บริเวณที่ล้อมรอบองค์พระประโทณเจดีย์ซึ่งเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดี โดยปัจจุบันประกอบด้วยคลองหลายสายมาบรรจบกันได้แก่ คลองเจดีย์บูชา (บางส่วน) คลองห้วยจรเข้ม้า คลองซอยหมู่บ้านบ่อตะโหนด และคลองพญากง ซึ่งรูปร่างของคูน้ำคันดินในสมัยทวารวดีนี้มีลักษณะเป็นวงรี หรือ สี่เหลี่ยมมุมมน จากการวิเคราะห์พบว่าพื้นที่ภายในคูเมืองถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่สีส้มและสีเขียวอ่อน คือ เขตพื้นที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลางและหนาแน่นน้อยตามลำดับ ซึ่งหากพิจารณาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ร่วมกับการวางและจัดทำผังเมืองแล้ว ควรกำหนดให้เป็นพื้นที่สีน้ำตาลอ่อนหรือสีเขียวอ่อนจะเหมาะสมกว่า และควรควบคุมการก่อสร้างอาคารในบริเวณนี้เพื่อรักษาลักษณะทางประวัติศาสตร์ไว้ให้ได้มากที่สุด และที่สำคัญอย่างยิ่งควรขึ้นทะเบียนคูเมืองและบริเวณภายในเป็นโบราณสถาน เพราะถ้าปล่อยให้มีการพัฒนาอย่างไม่มีการควบคุม ร่องรอยทางประวัติศาสตร์อันสำคัญยิ่งนี้อาจจะเลือนหายไปไหนที่สุด ดังนั้น บริเวณภายในคูเมืองจึงควรกำหนดเป็นพื้นที่สีน้ำตาลอ่อน ส่วนบริเวณกันชนโดยรอบควรกำหนดให้เป็นสีเขียวอ่อนเพื่อการนันทนาการ

พระปฐมเจดีย์ ถูกค้นพบและได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งปัจจุบันเป็นศูนย์กลางเมืองนครปฐม อีกทั้งองค์พระปฐมเจดีย์ยังเป็นเจดีย์ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลก มีการบูรณะปฏิสังขรณ์โดยการสร้างเจดีย์ครอบองค์เดิมมาหลายต่อหลายครั้ง ซึ่งในการบูรณะได้แล้วเสร็จลงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระร่วงโรจฤทธิ์ประดิษฐานได้ทางด้านทิศเหนือขององค์พระปฐมเจดีย์ด้วย ปัจจุบันองค์พระปฐมเจดีย์ได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถานแล้ว รวมถึงบริเวณวัดพระปฐมเจดีย์ (วัดใหญ่) ในส่วนสังฆาวาสก็ได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถานเช่นกัน หากวิเคราะห์การวางและจัดทำผังเมืองรวม กล่าวได้ว่ายังไม่ครอบคลุมเนื่องจากถูกกำหนดเป็นพื้นที่สีเทาอ่อน ซึ่งเป็นสถาบันศาสนา แต่องค์พระปฐมเจดีย์ ในส่วนพุทธาวาส มีความสำคัญมากกว่านั้น เนื่องจากเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ยิ่งใหญ่ และเป็นโบราณสถานที่มีคุณค่าหาที่ใดเสมอเหมือนมิได้ จึงควรมีการกำหนดในการวางและจัดทำผังเมืองเสียใหม่ให้เป็นพื้นที่สีน้ำตาลอ่อนทั้งหมด เพื่อบูรณรักษพื้นที่ประวัติศาสตร์นี้ไว้ตราบนานเท่านาน

คลองเจดีย์บูชา เป็นเส้นทางเสด็จจากกรุงเทพมหานครสู่เมืองนครปฐมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในสมัยรัตนโกสินทร์หลายพระองค์ สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองมหาสวัสดิ์เชื่อมระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำท่าจีน และขุดคลองเจดีย์บูชาเชื่อมจากแม่น้ำท่าจีนมาสู่ตัวเมืองนครปฐม คลองเจดีย์บูชาจึงเป็นเส้นทางเสด็จของพระมหากษัตริย์ ซึ่งมีความสำคัญมากในอดีต ปัจจุบันการวางผังเมืองมีการคำนึงถึงเฉพาะในส่วนที่อยู่บริเวณคูเมืองทวารวดีและในตัวเมืองนครปฐมเท่านั้น ไม่ได้กำหนดให้เป็นเขตอนุรักษ์พื้นที่สีน้ำตาลอ่อนตลอดสาย ซึ่งหมายความว่าไม่ได้ให้ความสำคัญกับสถานที่ทางประวัติศาสตร์แห่งนี้เท่าที่ควร โดยกำหนดบริเวณริมคลองส่วนใหญ่เป็นพื้นที่การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อยและปานกลาง และพาณิชยกรรม (สีเหลือง ส้ม และแดง) ตามแต่เขตพื้นที่เมืองที่ลำคลองไหลผ่าน หากพิจารณา

อย่างลึกซึ้งแล้ว คลองเจดีย์บูชานั้นเป็นรูปธรรมในส่วนที่ปรากฏให้เห็นเป็นลำคลอง แต่สิ่งที่เล่าขานว่าเป็นเส้นทางเสด็จนั้น ได้กลายเป็นนามธรรมไปตามกาลเวลา และในปัจจุบันคลองเจดีย์บูชาก็ไม่ได้ใช้เป็นเส้นทางคมนาคมของเมืองนครปฐมอีก แต่ตำนานที่เล่าขานก็ยังคงอยู่ในประวัติศาสตร์เมืองนครปฐมสืบต่อไป จึงควรกำหนดให้พื้นที่ดังกล่าวเป็นสื่อน้ำตาลอ่อนตลอดสาย และขึ้นทะเบียนคลองเจดีย์บูชาเป็นโบราณสถาน

พระราชวังสนามจันทร์ รวมถึงบริเวณสระแก้ว (ในมหาวิทยาลัยศิลปากร) ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่สีน้ำตาลอ่อน ซึ่งเป็นเขตพื้นที่อนุรักษ์และส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย และได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถานแล้ว ซึ่งมีความเหมาะสม เนื่องจากบริเวณนี้เป็นพื้นที่สำคัญยิ่งทางประวัติศาสตร์ พระราชวังสนามจันทร์เป็นพระราชวังที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อใช้ในการแปรพระราชฐานมานมัสการองค์พระปฐมเจดีย์และเป็นที่พักผ่อนสันทนาการ พระราชวังแห่งนี้ประกอบด้วยพระตำหนักชาลิมมลอสน์ มาริราชาตบัลลังก์ ทับแก้ว และทับขวัญ พระที่นั่งพิมานปฐม อภิรมย์ฤดี วชิรมยา สามัคคีมุขมาตย์ และปาฏิหาริย์ทศไฉน (ปัจจุบันได้ย้ายไปแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร) รวมทั้งเทวาลัยคเณศวร์ ซึ่งแต่ละแห่งมีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่งดงามควรได้รับการอนุรักษ์อย่างยิ่ง โดยการวางผังเมืองเหมาะสมดีแล้วและควรดำเนินการเช่นนี้ในการวางและจัดทำผังเมืองฉบับต่อไปด้วย

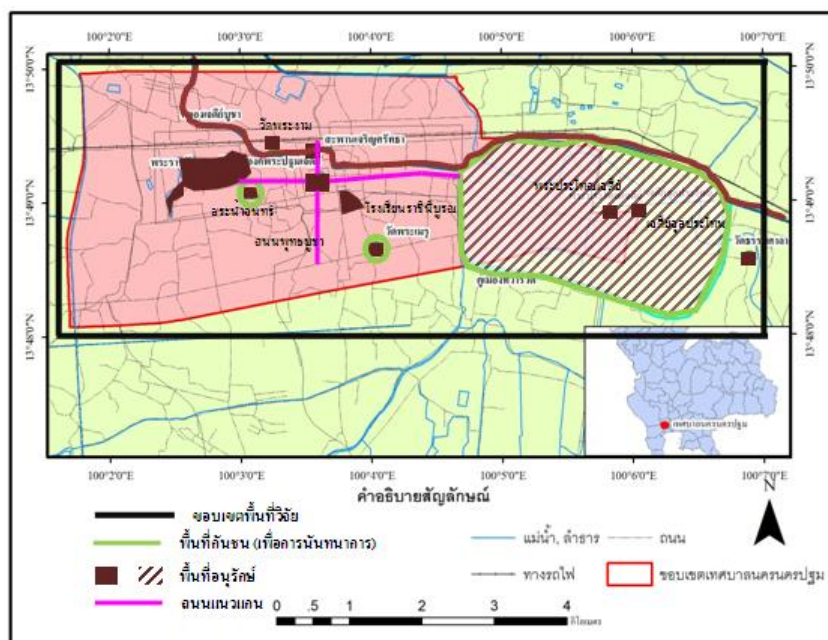
สะพานเจริญศรัทธา หรือที่ชาวเมืองนครปฐมเรียกว่า สะพานยักษ์ ปัจจุบันขึ้นทะเบียนโบราณสถานแล้ว เป็นสะพานที่ถูกสร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเนื่องจากในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการสร้างทางรถไฟสายใต้ผ่านจังหวัดนครปฐม ประชาชนเดินทางโดยรถไฟเพิ่มขึ้น และมีการอพยพย้ายถิ่นมาตั้งถิ่นฐานที่เมืองนครปฐมจำนวนมาก บ้างก็เดินทางมานมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ในช่วงกลางเดือน 12 จากสถานีรถไฟมุ่งหน้าสู่องค์พระปฐมเจดีย์นั้น ต้องข้ามคลองเจดีย์บูชาทำให้ยากลำบากต่อการสัญจร จึงทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างสะพานเจริญศรัทธาเพื่อข้ามคลองเจดีย์บูชา เชื่อมระหว่างสถานีรถไฟกับถนนมุ่งสู่พระร่วงโรจนฤทธิ์ หรือทางทิศเหนือขององค์พระปฐมเจดีย์ ซึ่งเป็นมุมมองที่สวยงามมาก จากการวิเคราะห์ร่วมกับผังเมืองรวมพบว่าบริเวณนี้ถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่สีแดงเขตพาณิชยกรรมหรือที่อยู่อาศัยหนาแน่นมาก ซึ่งไม่สอดคล้องกับสถานที่ทางประวัติศาสตร์และควรค่าแก่การอนุรักษ์แห่งนี้ จึงต้องเร่งดำเนินการในการวางและจัดทำผังเมืองฉบับต่อไป โดยกำหนดให้บริเวณนี้เป็นพื้นที่สีน้ำตาลอ่อนเพื่อการอนุรักษ์ก่อนที่จะถูกทำลายและทรุดโทรมไปมากกว่านี้

โรงเรียนราชินีบูรณะ ก่อตั้งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยผู้ก่อตั้งคือสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระราชินีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งโรงเรียนราชินีบูรณะขึ้นทะเบียนโบราณสถานเมื่อ พ.ศ.2544 ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่สีเขียวมะกอก ซึ่งเป็นประเภทสถาบันการศึกษา จากการวิเคราะห์นั้นถ้านับถึงประวัติศาสตร์ สถานที่แห่งนี้มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์เป็นอย่างยิ่ง จึงควรกำหนดเป็นพื้นที่สีน้ำตาลอ่อนจึงจะเหมาะสมกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาคารศรีพัชรินทรซึ่งเป็นอาคารเก่าแก่หลังแรกของโรงเรียนราชินีบูรณะ มีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่งดงามควรค่าแก่การอนุรักษ์ยิ่งนัก

5. ข้อเสนอแนะทางการดำรงรักษาหลักฐานประวัติศาสตร์ให้สอดคล้องกับการวางแผน อนุรักษ์และพัฒนาเมืองนครปฐม

จากการวิเคราะห์ดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่อยู่ในขอบเขตการวิจัยทั้ง 12 แห่ง มีเพียงแห่งเดียวเท่านั้นที่ถูกกำหนดไว้อย่างเหมาะสมในการวางผังเมืองรวมเมืองนครปฐม ซึ่งก็คือ

บริเวณพระราชวังสนามจันทร์ ส่วนอีก 3 แห่ง มีการกำหนดเป็นพื้นที่สีน้ำตาลอ่อนเช่นกัน แต่ไม่ได้คำนึงถึงพื้นที่หรือบริเวณโดยรอบ ได้แก่ วัดพระเมรุ คูเมืองทวารวดี และสระน้ำจันทร์ นอกจากนี้อีก 8 แห่ง ยังมีการกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินในผังเมืองรวมไม่เหมาะสมกับแนวคิดหลักหรือนโยบายที่การผังเมืองได้กำหนดไว้ ดังนั้น จึงมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติม ดังนี้

ภาพที่ 3 แผนที่สรุปการเสนอแนะในการวางและจัดทำผังเมืองเพื่ออนุรักษ์เมืองนครปฐม

5.1 เนื่องจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์อันได้แก่สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม ทั้ง 9 แห่ง คือ พระปฐมเจดีย์ เจดีย์จุลประโทน วัดธรรมศาลา วัดพระงาม วัดพระเมรุ พระปฐมเจดีย์ พระราชวังสนามจันทร์ สะพานเจริญศรัทธา โรงเรียนราชินีบูรณะ และหลักฐานทางประวัติศาสตร์รูปธรรมกึ่งนามธรรมอีก 1 แห่ง คือ สระน้ำจันทร์ ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแล้วตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 แต่ในทางปฏิบัติในการอนุรักษ์หรือพัฒนาเมือง การวางและจัดทำผังเมืองยังละเลยการให้ความสำคัญต่อโบราณสถานเหล่านี้เท่าที่ควร และมุ่งเน้นแต่การพัฒนาภาคजनเกินไป เพราะฉะนั้นจึงควรมีนโยบายจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาดูแลรักษาโบราณสถานดังกล่าวอย่างเหมาะสมและจริงจัง ซึ่งควรกำหนดให้พื้นที่ทั้งหมดเป็นพื้นที่สีน้ำตาลอ่อน และมี 3 แห่งที่ควรมีพื้นที่กันชนเป็นพื้นที่สีเขียวอ่อนเพื่อการนันทนาการ ได้แก่ สระน้ำจันทร์ วัดพระเมรุ และคูเมืองทวารวดี ดังภาพ เพื่ออนุรักษ์ให้บริเวณโดยรอบส่งเสริมเกื้อกูลหลักฐานทางประวัติศาสตร์และไม่มีทิศทางหรือแนวโน้มไปสู่การทำลายประวัติศาสตร์

อนึ่ง หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ยังไม่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน ซึ่งได้แก่หลักฐานทางประวัติศาสตร์รูปธรรมกึ่งนามธรรมอีก 2 แห่ง ได้แก่ คูเมืองทวารวดี และคลองเจดีย์บูชา (เส้นทางเสด็จ) กรมศิลปากรควรดำเนินการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานอย่างเร่งด่วนก่อนจะถูกทำลาย

5.2 พระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ.2518 ได้ระบุไว้ว่า การผังเมือง หมายถึง การวาง จัดทำ และดำเนินการให้เป็นไปตามผังเมืองรวมและผังเมืองเฉพาะในบริเวณเมืองและบริเวณที่เกี่ยวข้องหรือชนบทเพื่อสร้างหรือพัฒนาเมืองหรือสวนของเมืองขึ้นใหม่หรือแทนเมืองหรือสวนของเมืองที่ได้รับความเสียหายเพื่อใหม่หรือ

ทำให้ดียิ่งขึ้นซึ่งสัญลักษณ์ ความสะดวกสบาย ความเป็นระเบียบ ความสวยงาม การใช้ประโยชน์ทรัพย์สิน ความปลอดภัยของประชาชน และสวัสดิภาพของสังคม เพื่อส่งเสริมการเศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อม เพื่อดำรงรักษาหรือบูรณะสถานที่ และวัตถุที่มีประโยชน์ หรือคุณค่าในทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี หรือเพื่อบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิประเทศที่งดงาม หรือมีคุณค่าในทางธรรมชาติ

เพราะฉะนั้น ในการวางและจัดทำผังเมืองรวมควรศึกษารายละเอียดทางด้านประวัติศาสตร์และหลักฐานที่ปรากฏให้ถูกต้องชัดเจน โดยเฉพาะสถานที่ที่ขึ้นทะเบียนโบราณสถานแล้วนั้น ควรกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินให้เป็นเขตอนุรักษ์(สีน้ำตาลอ่อน) ทั้งนี้ไม่เฉพาะเพียงแค่ตัวโบราณสถานเท่านั้น หากแต่ต้องกำหนดพื้นที่ หรือบริเวณโดยรอบให้สอดคล้องกันด้วย เช่น บริเวณวัดพระเมรุ ผังเมืองรวมเมืองนครปฐม ฉบับ พ.ศ.2544 ไม่ได้กำหนดบริเวณกันชน (buffer zone) กำหนดเพียงแค่บริเวณโบราณสถานวัดพระเมรุเท่านั้น ซึ่งพื้นที่โดยรอบกลับกลายเป็นเขตพาณิชยกรรม (สีแดง) แทนที่จะเป็นพื้นที่เพื่อการนันทนาการ (สีเขียวอ่อน) เป็นต้น

5.3 ในการวางผังการคมนาคมในผังเมืองรวม เสนอแนะให้มีการรื้อฟื้นโครงการถนนพุทธบูชาที่มีความกว้างและแนวดันไม้สองข้าง (avenue) จากองค์พระปฐมเจดีย์ ไปยังถนนเพชรเกษมทางด้านทิศใต้ (ภาพที่ 76) เนื่องจากเป็นการเพิ่มมุมมอง(vista)ที่สง่าและสวยงามให้แก่เมืองนครปฐม เห็นองค์พระปฐมเจดีย์ที่โดดเด่นและงดงามยิ่งขึ้น รวมทั้งการวางถนนในลักษณะในแนวแกนเหนือ-ใต้ และแกนตะวันออก-ตะวันตก เป็นการรื้อฟื้นคตินิยมของการวางผังเมืองของไทยในอดีตที่ใช้แนวแกนในการจัดวางรูปร่างและองค์ประกอบเมือง และใช้เป็นโครงสร้างการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองนครปฐมในอนาคตอีกทางหนึ่ง

5.4 ในส่วนของสิ่งก่อสร้างรอบๆ โบราณสถานหรือสถานที่ตั้งหลักฐานทางประวัติศาสตร์อื่นๆ ควรมีข้อบัญญัติท้องถิ่นควบคุมการก่อสร้างและดัดแปลงอาคาร โดยอาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ.2522 เพื่อควบคุมความสูง กำหนดระยะห่างและถอยร่น สร้างเขตกันชน ไม่ให้บดบังทัศนียภาพของโบราณสถานหรือไม่ให้เป็นการทำลายสถานที่ตั้งของร่องรอยประวัติศาสตร์ในอดีต เช่น บริเวณโดยรอบองค์พระปฐมเจดีย์ พระราชวังสนามจันทร์ พื้นที่ตามแนวคูเมืองทวารวดีและบริเวณที่อยู่ภายในคูเมือง และพื้นที่ตามแนวยาวริมคลองเจดีย์บูชาทั้งสองข้าง ควรมีการควบคุมการก่อสร้างอาคารมิให้บดบังองค์พระปฐมเจดีย์ หรือมิให้ทำลายร่องรอยทางประวัติศาสตร์บริเวณคูเมืองทวารวดี หรือริมคลองเจดีย์บูชา เป็นต้น เป็นการเพิ่มเติมจากเทศบัญญัติเทศบาลนครปฐม พ.ศ. 2553

5.5 หน่วยการปกครองท้องถิ่นควรจัดทำแผนอนุรักษ์และพัฒนาเมืองนครปฐมที่มีส่วนประกอบที่เป็นรายละเอียดของแนวทางการอนุรักษ์สถานที่สำคัญต่างๆอย่างครอบคลุมและแนวทางการพัฒนาบริเวณโดยรอบที่ส่งเสริมและเกื้อกูลบริเวณอนุรักษ์สถานที่และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของเมืองนครปฐม

บทสรุป

เมืองนครปฐมเริ่มตั้งถิ่นฐานเมื่อใดไม่มีหลักฐานแน่ชัด แต่จากโบราณสถานโบราณวัตถุที่ขุดค้นพบมีข้อสันนิษฐานว่า นครปฐมเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรทวารวดี ซึ่งรุ่งเรืองในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11 - 16 ต่อมาเมื่ออาณาจักรทวารวดีล่มสลาย นครปฐมกลายเป็นเมืองร้าง สาเหตุประการหนึ่งเนื่องจากแม่น้ำเปลี่ยนทิศทางและกลับมาเป็นเมืองอีกครั้งโดยจากการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงค้นพบและบูรณปฏิสังขรณ์

องค์พระปฐมเจดีย์ และมีการขุดคลองเจดีย์บูชาขึ้นเพื่อความสะดวกในการเสด็จมานมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ จากทฤษฎีและแนวความคิดการตั้งถิ่นฐานชุมชน ได้ข้อสรุปว่าเมืองนครปฐมมีลักษณะการตั้งถิ่นฐานเป็นเส้นตามเส้นทางคมนาคม เมื่อเมืองเจริญเติบโตมีความหนาแน่นกระจุกตัวบริเวณใจกลางเมืองโดยมีองค์พระปฐมเจดีย์เป็นศูนย์กลาง กรอบทฤษฎีในการวิจัยครั้งนี้อยู่บนพื้นฐานแนวความคิดสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม (cultural environment) และแนวความคิดสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนที่ดี จากการศึกษาประวัติศาสตร์และการสำรวจภาคสนามได้ค้นหา ระบุ และจำแนกสถานที่ทางประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญต่อเมืองนครปฐมได้ 12 แห่ง โดยที่เป็นลักษณะรูปธรรม ยังปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์มี จำนวน 9 แห่ง ได้แก่ พระประโทณเจดีย์ เจดีย์จุลประโทน วัดพระเมรุ วัดธรรมศาลา วัดพระงาม พระปฐมเจดีย์ พระราชวังสนามจันทร์ สะพานเจริญศรัทธา และโรงเรียนราชินีบูรณะ และส่วนเป็นลักษณะรูปธรรมกึ่งนามธรรมที่มีเพียงการสันนิษฐานทางประวัติศาสตร์ จำนวน 3 แห่ง ได้แก่ สระน้ำจันทร์ คูเมืองทวารวดี และคลองเจดีย์บูชาเส้นทางเสด็จมานมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

จากการวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าวร่วมกับผังเมืองรวมเมืองนครปฐม สามารถสรุปได้ว่า หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่อยู่ในขอบเขตการวิจัยทั้ง 12 แห่ง ทั้งสิ่งที่เป็นสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม มีเพียงแห่งเดียวเท่านั้นที่ถูกกำหนดไว้อย่างเหมาะสมในการวางผังเมืองรวมเมืองนครปฐม คือ พระราชวังสนามจันทร์ ส่วนอีก 3 แห่ง มีการกำหนดเป็นพื้นที่อนุรักษ์ (สีน้ำตาลอ่อน) เช่นกัน แต่ไม่ได้คำนึงถึงพื้นที่หรือบริเวณโดยรอบ ได้แก่ สระน้ำจันทร์ วัดพระเมรุ และ คูเมืองทวารวดี นอกจากนั้นอีก 8 แห่ง ยังมีการกำหนดการจัดและวางผังเมืองไม่เหมาะสมกับแนวคิดหลักหรือนโยบายที่การผังเมืองได้กำหนดไว้ ได้แก่ พระประโทณเจดีย์ เจดีย์จุลประโทน วัดธรรมศาลา วัดพระงาม พระปฐมเจดีย์ คลองเจดีย์บูชา สะพานเจริญศรัทธา และโรงเรียนราชินีบูรณะ การวางผังเมืองจึงไม่ควรเน้นเฉพาะการพัฒนาเมืองให้เป็นเมืองใหญ่ เพราะเมืองใหญ่ที่มีผู้คนจำนวนมากมาอยู่รวมกัน ใช้ชีวิตด้วยกัน แต่ในความเป็นจริงบุคคลเหล่านั้นควรจะมีคุณภาพอันใกล้ชิดกันมาก การอนุรักษ์โบราณสถานและหลักฐานทางประวัติศาสตร์จะช่วยชี้ให้เห็นว่ามนุษยชาติดำรงเผ่าพันธุ์มาถึงทุกวันนี้มีรากเหง้ามาจากสิ่งใด และบรรพบุรุษเคยสร้างสรรค์ความดีงามใดไว้ให้กับบ้านเมืองเราบ้าง สิ่งนี้ต่างหากที่จักเป็นการพัฒนาเมืองไปได้อย่างมีอัตลักษณ์และยั่งยืน เพราะฉะนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงควรมีการดำเนินการหรือศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์และหลักฐานต่างๆที่ปรากฏของสถานที่นั้นๆ ก่อนจะวางและจัดทำผังเมือง เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้มีประวัติศาสตร์และหลักฐานต่างๆไว้ชื่นชม ไม่หลงลืมรากเหง้าแห่งบรรพบุรุษของตนเอง

จากการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงได้ขอเสนอแนะแนวทางการดำรงรักษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญดังกล่าวให้สอดคล้องกับการวางแผนอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนเมืองนครปฐมและบริเวณใกล้เคียง โดยต้องนำกฎหมายที่เกี่ยวข้องมาประกอบในการวางแผนด้วย อันได้แก่ 1) พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 ซึ่งถ้ามีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้ยังไม่ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ควรดำเนินการทันที 2) พระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ.2518 เพื่อการกำหนดแนวทางการพัฒนาเมือง การใช้ประโยชน์ที่ดิน และโครงสร้างพื้นฐานให้เป็นไปตามนโยบายและความมุ่งหมายที่ปรากฏในพระราชบัญญัติให้มากที่สุด ซึ่งในพื้นที่ประวัติศาสตร์แห่งนี้ ควรคำนึงถึงการอนุรักษ์พื้นที่ที่มีร่องรอยหรือหลักฐานทางประวัติศาสตร์ให้คงสภาพไว้ดังเดิมให้ได้มากที่สุด 3) นอกจากนี้แล้ว ควรรื้อฟื้นโครงการถนนพุทธบูชา และถนนในแนวแกนเหนือ-ใต้และแนวแกนตะวันออก-ตะวันตก ให้เป็นถนนกว้างและสง่างาม(avenue)เพื่อ

เปิดมุมมองจากส่วนต่างๆของเมืองให้องค์พระปฐมเจดีย์โดดเด่น 4) พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 ผ่านข้อบัญญัติท้องถิ่นเพื่อควบคุมการปลูกสร้างและตัดแปลงอาคาร ความสูง และระยะถอยร่นในบริเวณสถานที่ตั้งและโบราณสถาน เพื่อไม่ให้บังทัศนียภาพหรือทำลายร่องรอยทางประวัติศาสตร์ของสถานที่สำคัญต่างๆ และรวมทั้ง 5) การจัดทำแผนอนุรักษ์และพัฒนาเมืองนครปฐมที่มีรายละเอียดของการอนุรักษ์สถานที่สำคัญต่างๆ และการพัฒนาบริเวณโดยรอบที่ส่งเสริมและเกื้อกูลบริเวณอนุรักษ์

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

คลองเจดีย์บูชา. **คลองเจดีย์บูชา**. เข้าถึงเมื่อ 8 มกราคม 2557. เข้าถึงได้จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B8%84%E0%B8%A5%E0%B8%AD%E0%B8%87%E0%B9%80%E0%B8%88%E0%B8%94%E0%B8%B5%E0%B8%A2%E0%B9%8C%E0%B8%9A%E0%B8%B9%E0%B8%8A%E0%B8%B2>

จังหวัดนครปฐม. **องค์พระปฐมเจดีย์**. เข้าถึงเมื่อ 8 มกราคม 2557. เข้าถึงได้จาก <http://www.paiduaykan.com/province/central/nakhonpathom/prathomchedi.html>

ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์ เจริญเมือง. **เมืองในสังคมไทย: กำเนิด พัฒนาการ และแนวโน้ม**. เชียงใหม่: โรงพิมพ์วิทอินดีไซน์, 2542.

ทวีเดช ทองอ่อน. “การศึกษาคุณค่าสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนกรุงธนบุรีเพื่อการอนุรักษ์.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

เทศบาลนครนครปฐม. **สภาพทั่วไปและข้อมูลพื้นฐานของเทศบาลนครนครปฐม**. เข้าถึงเมื่อ 7 มกราคม 2557. เข้าถึงได้จาก <http://www.nakhonpathomcity.go.th/UploadFolder/180432Doc01.pdf>

เนชั่นดอทเน็ต. **เจดีย์สถาน “ธรรมศาลา” ปรีศนาทวารวดี สลุปเจดีย์จากโลกโบราณ**. เข้าถึงเมื่อ 8 มกราคม 2557. เข้าถึงได้จาก <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=869477>

ประสงค์ เอี่ยมอนันต์. “วันผังเมืองโลก มิติใหม่ของการพัฒนาเมือง.” เอกสารในการสัมมนาเรื่อง การพัฒนาเมือง: ชุมชนเมืองในแนวอนุรักษ์ เสนอที่ศูนย์เยาวชนไทย – ญี่ปุ่น ดินแดง. 6 พฤศจิกายน 2546.

ผาสุข อินทรารุ. “รายงานการขุดค้น ที่ตำบลพระประโทน อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม.” **ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร**, 2526.

พระธรรมสิริชัย ชิตวิบูล. **ตำนานเมืองนครปฐม**. กรุงเทพฯ: บริษัท ประยูรวงศ์ จำกัด, 2527.

พระราชกรณียกิจด้านการคมนาคมและสาธารณูปโภคของ ร .6. **การคมนาคมและการสาธารณูปโภค**. เข้าถึงเมื่อ 8 มกราคม 2557. เข้าถึงได้จาก <http://www.dek-d.com/board/view/1223945/>

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติองค์พระปฐมเจดีย์. **เจดีย์จุลประโทน**. เข้าถึงเมื่อ 7 มกราคม 2557. เข้าถึงได้จาก www.nationalmuseums.finearts.go.th/phrapratom_chedi/collection8.htm

เมืองนครปฐมสมัยทวารวดี. **บทบาทของเมืองนครปฐมในสมัยทวารวดี**. เข้าถึงเมื่อ 7 มกราคม 2557. เข้าถึงได้จาก www.su.ac.th/nkdvaravati/data_page/page2_6_1.htm

- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. **วัดพระเมรุมาศ**. เข้าถึงเมื่อ 8 มกราคม 2557. เข้าถึงได้จาก [http://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B8%A7%E0%B8%B1%E0%B8%94%E0%B8%9E%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B9%80%E0%B8%A1%E0%B8%A3%E0%B8%B8_\(%E0%B8%88%E0%B8%B1%E0%B8%87%E0%B8%AB%E0%B8%A7%E0%B8%B1%E0%B8%94%E0%B8%99%E0%B8%84%E0%B8%A3%E0%B8%9B%E0%B8%90%E0%B8%A1\)](http://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B8%A7%E0%B8%B1%E0%B8%94%E0%B8%9E%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B9%80%E0%B8%A1%E0%B8%A3%E0%B8%B8_(%E0%B8%88%E0%B8%B1%E0%B8%87%E0%B8%AB%E0%B8%A7%E0%B8%B1%E0%B8%94%E0%B8%99%E0%B8%84%E0%B8%A3%E0%B8%9B%E0%B8%90%E0%B8%A1))
- ศูนย์พัฒนาทรัพยากรการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. **มนุษย์และสิ่งแวดล้อม.** เข้าถึงเมื่อ 7 เมษายน 2557. เข้าถึงได้จาก <http://wbc.msu.ac.th>
- สิทธิพร ภิรมย์รัตน์. “การอนุรักษ์ชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม: แนวคิดหลักการและเหตุผล.” หน้าจั่ว, 20 (2546-2547): 40-50.
- สุรัสดา นิปรียา. “แนวทางการอนุรักษ์เมืองเก่านครศรีธรรมราช.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. **ระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม.** กรุงเทพฯ: สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2548.
- อารยธรรมทวารวดีกับจังหวัดนครปฐม. **การขุดค้นทางโบราณคดีเพื่อศึกษาวัฒนธรรมของเมืองนครปฐมโบราณ.** เข้าถึงเมื่อ 8 มกราคม 2557. เข้าถึงได้จาก http://www.su.ac.th/nkdvaravati/data_page/page2_4_2.htm
- อารยธรรมทวารวดีกับจังหวัดนครปฐม. **ตำนานเมือง.** เข้าถึงเมื่อ 8 มกราคม 2557. เข้าถึงได้จาก http://www.su.ac.th/nkdvaravati/data_page/page2_2_1.htm

ภาษาต่างประเทศ

- Catanese, A. J., and Snyder, J. **Urban Planning.** New York: McGraw-Hill, 1988.
- Chapin, Stuart. **Urban Land Use Planning.** Urbana: University of Illinois Press, 1965.
- Dobby, Alan. **Conservation and Planning.** London: Hutchison, 1978.
- Gallion, Arthur B. and Eisner, Simon. **The Urban Pattern: City Planning and Design** (4th ed.). New York: Van Nostrand Reinhold, 1983.
- Garnham, Harry L. **Maintaining the Spirit of Place : A Process for the Preservation of Town Character.** Mesa: PDA, 1985.
- Lynch, Kevin. **Images of The City.** Cambridge: MIT Press, 1960.
- Lynch, Kevin. **A Theory of Good City Form.** Cambridge: MIT Press, 1981.
- Thadani, Dhru. **The Language of Towns and Cities.** New York: Rizzoli, 2010.
- Worskett, Roy. **The Character of Towns: an approach to conservation.** London: The Architectural Press, 1969.